

2 Slovenská literatúra

revue pre literárnu vedu

roč. 70 — 2023

Obsah

téma čísla – úvod

127 Ivana Hostová — Zvieratá v literatúre:
metafora, etika, ekológia

štúdie

133 Ján Gavura — Zviera ako nástroj
v kresťansky orientovanej spirituálnej poézii

151 Marta Fülöpová — Tematické

východiská básne Jána Kalinčiaka Králik

163 Jaroslav Šrank — Zvieratá mesta
– mesto zvierat. Príroda a civilizácia v poézii

Štefana Moravčíka (Poznámky k básni
Holutkan a potkábica)

174 Veronika Rácová, Ivana Hostová —
Zvieratá neurčité, zvieratá nemé (Prírodné
motívy v tvorbe Ivana Štrpku)

196 Matúš Mikšík — Vybrané reprezentácie
fauny (hmyz, vtáctvo, veľryba) a človek ako
„ľudské zviera“ v tvorbe Ivana Laučíka

205 Michal Jareš — Králiky vidia ružové.

recenzie

213 Adam Škrovan — Ivan Lacko:
Prekrásny nový postsvet. Posthumánne
situácie v literárnych a filmových dielach

216 Viliam Nádaskay — Mária Stanková:
Literárna kritika v slovenských médiách
včera, dnes a...

220 Stefan Segi, Václav Smyčka —
Ján Jambor, ed.: Aktuelle gesellschaftliche
Probleme im Kriminalroman der Gegenwart
am Beispiel von deutsch-, französisch- und
slowakischsprachigen Texten [...]

224 Romana Kališová — Jakub Ivánek,
Jan Malura, ed.: Portraying Countryside in
Central European Literature

**IVÁNEK, Jakub – MALURA, Jan, ed.:
PORTRAYING COUNTRYSIDE IN CENTRAL
EUROPEAN LITERATURE. Ostrava:
University of Ostrava, 2021. 450 s.**

Romana Kališová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.2.11>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3286-0796>

Publikácia *Portraying Countryside in Central European Literature* je výstupom sympózia o zobrazení vidieka v literatúre strednej Európy v rámci rovnomenného projektu Medzinárodného vyšehradskeho fondu riešeného v rokoch 2020 – 2021 a zastrešeného Filozofickou fakultou Ostravskej univerzity v kooperácii s Filozofickou fakultou Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti a Ústavom slovenskej literatúry SAV v Bratislave.

Podľa úvodných slov Jakuba Ivánka, jedného z dvojice zostavovateľov knihy, išlo síce už štvrté ostravské podujatie k problematike priestoru, oproti ostatným malo však to aktuálne nový rozmer. Hoci tri predchádzajúce výstupy neboli zacielené na českú literatúru, prevládali v nich výskumy práve českých autorov. V terajšom projekte bola prvoradá medzinárodná perspektíva, ktorá umožnila porovnávať vybrané tendencie zo štyroch národných literatúr v širokom časovom rámci.

Zborník obsahuje dvadsaťštyri príspevkov od autorov z Česka, zo Slovenska, z Maďarska a Poľska a ponúka analýzy diel od staršej literatúry po súčasnú, pričom texty sú zoradené

chronologicky a do štyroch celkov. Piaty oddiel, ktorý však tvorí iba jeden text, sa vzťahuje k environmentálnej problematike. Z tematického registra hlavnej výskumnej línie sú najvýraznejšie zastúpené zobrazovanie dedinského/vidieckeho života a životného štýlu, vzťah medzi človekom a krajinou, ktorú obýva (opakovane definovaný ako neoddeliteľný), aspekt náboženského či politického presvedčenia prepojený s určitou vidieckou oblasťou a konkrétnym časovým obdobím. Viacero príspevkov poukazuje aj na rozdiely medzi dedinou a mestom, tak ako boli určujúce v jednotlivých obdobiach. Keďže pramenný korpus jednotlivých statí tvoria literárne diela z oblasti poézie, prózy aj drámy, zborník ako celok ukazuje široké vnímanie pojmov vidiek a krajina, napríklad od žánru idyly až po sociálnu kategóriu. Naznačuje aj možnosti ďalšieho skúmania problematiky – podľa Jana Maluru sa otvára priestor v oblasti komparatistickej imagológie na porovnanie stereotypov a literárnych klíšé týkajúcich sa zvolenej tematiky v národných literatúrach.

V tematickom celku vyčlenenom pre staršiu literatúru sa analýzy obrazu vidieka spá-

jajú s rôznorodými žánrami. J. Malura venuje pozornosť literatúre, ktorá nielenže podáva správy o živote na vidieku v českom a poľskom prostredí, ale bola priamo adresovaná vidieckym komunitám a bola nimi aj prijímaná. Sleduje literárnu produkciu 16. – 18. storočia, rozoberá odlišnosti týchto textov od textov určených vyšším vrstvám. Upozorňuje na problematiku vzdelanosti a schopnosti čítať v 16. storočí. Literárnovedný pohľad dopĺňa podnetmi od historikov a folkloristov, no jeho výskum obsahuje aj prienik s aktuálnymi etnologickými a sociologickými poznatkami. Na problematiku rozoberanú J. Malurom nadväzuje J. Ivánek. Venuje sa českej barokovej literatúre naprieč rôznymi žánrami populárnymi najmä v 17. – 18. storočí. Aj u neho je dôležitý aspekt rôznorodosti, keďže ide o texty z rôznych prostredí a určené rôznym vrstvám, ktoré však mali spoločné tri funkcie: *delectare* (pobaviť), *docere* (naučiť) a *movere* (pohnúť). J. Ivánek vyzdvihuje dôležitosť vzdelania, veľkú časť jeho výskumu pokrýva tiež náboženská literatúra. Zaoberá sa piesňami, v ktorých prevláda motív viery, no nevynecháva ani svetské príležitostné piesne. Materiál maďarských piesní a ďalších prameňov z 18. a 19. storočia približuje István Rumen Csörsz, ktorý vo vybranom textovom korpuse analyzuje literárny obraz pastierov, ich postavenia a životného štýlu. Ponúka prehistóriu pastierskeho motívu, siaha pritom až k Homérovi, židovskej a kresťanskej tradícii. Pre ďalší výskum navrhuje vzájomné porovnanie maďarských, slovenských, českých a rumunských textov.

Miloslav Vojtech skúma tému vidieka v kontexte slovenskej klasicistickej poézie, upozorňujúc na rozdiely vo vnímaní vidieka a mesta v období rokov 1800 – 1840. Vidiecky obraz vykresluje ako štylizovanú scéneriu, ktorá našla uplatnenie v žánri idyly. Sleduje postupnú premenu osvietenského preferovania mesta pred dedinou, čo dokladajú ukážky z diel Bohuslava Tablica a Jána Hollého, ktoré vidiecku chalúpku predstavujú ako miesto na dobrý a hodnotný život. Idylickú poéziu v maďarskej literatúre približuje Gábor Vaderna. Na príklade tvorby

maďarského básnika Dániela Berzsenyiho, konkrétne jeho nepublikovanej básne z roku 1808, ukazuje postupy antropomorfizácie pri nahliadaní na krajinu cez samotný subjekt. Nezostáva však len pri vzťahu človek – vidiek či pri motíve životného štýlu pastierov, ale naznačuje novú líniu, ktorou je vzťah kultúry a prírody. Prostredníctvom prohabsburských motívov použitých vo vybranej básni ukazuje na politický aspekt, čím vytvára plynulý prechod k ďalšej časti zborníka, zameranej na literatúru 19. storočia.

Štúdie o literatúre 19. storočia zdôrazňujú dôležitosť národnostného aspektu, ktorý do značnej miery ovplyvňoval aj opis krajiny. Róbert Kiss Szemán približuje *Cestopis do Horní Italie* Jána Kollára, pričom za jeho určujúci atribút označuje vlastenectvo. Obraz krajiny súvisí u J. Kollára priamo s národnosťou obyvateľstva. Východiskovou hodnotovou normou cestovateľovho pohľadu na krajinu je príslušnosť k Slovanstvu, podobnosť so slovanským prostredím, spojitosť so slovanskými dejinami a podobne. J. Kollár podáva akýsi „opačný“ pohľad na zobrazenie krajiny: subjekt, teda cestovateľ, neprisudzuje vidieku veľký význam. Ak aj zachytáva opis práce na poli, nezabudne zdôrazniť, že Slovania ju ovládajú lepšie.

Obraz vidieka v tvorbe slovenských romantických prozaikov mapuje Marta Fülöpová. Jej štúdia ako prvá podáva aj terminologický výklad pojmu vidiek, a to prostredníctvom slovenských a maďarských slovníkov. Vymedzuje okruh vybraných autorov, dotýka sa národnostného aspektu stvárnenia témy krajiny a z krajinných prvkov uvádza hrad ako ďalší významný topos. V definovaní a explicitnom vysvetlení pojmov pokračuje tiež Martin Tomášek, ktorý situuje pojem krajina do súčasného českého literárnovedného diskurzu (Lubomír Doležel, Alice Jedličková, Jaroslava Janáčková). Analyzuje perspektívu vnímania krajiny v dielach českých autorov a sleduje jej premenu. Dospieva k zisteniu, že zobrazenie krajiny v rozoberaných textoch sa nemení v závislosti od toho, kedy dielo vzniklo, ale ovplyvňuje ho najmä zameranie textu a typ cieľového čitateľa. Za príznačný považuje aspekt vzdelávania

a podávania hodnotných rád, týkajúcich sa najmä hospodárstva.

Posun vo vnímaní vidieka, ktorý bol v 19. storočí zaťažený politickými a sociálnymi konotáciami, sleduje Eva Palkovičová cez topos hájovne. Svoj výskum umiestňuje do kontextu národno-obrodeneckých myšlienok, kde proti sebe stáli ideálna predstava vidieka a jeho realita. Na základe dvoch próz autorov postromantického obdobia Mikuláša Štefana Ferienčíka a Daniela Bacháta definuje hájovňu ako priestor naviazaný na rodinné väzby (rodisko protagonistu, domov jeho rodičov) a určený na oddych v bezpečí.

Małgorzata Litwinowiczová-Drozdzielová na príklade poľskej literatúry z poslednej tretiny 19. storočia reflektuje problematiku vzťahu a odlišnosti obyvateľov miest a vidieka. Vzťah človeka ako obyvateľa krajiny a krajiny samotnej ukazuje ako neodlučiteľný. Zaujímavým aktualizacným aspektom jej textu je otázka súčasného výrubu stromov v Poľsku.

Andor Mészáros presúva pozornosť na problematiku drámy, keď sa koncentruje na žáner takzvanej ľudovej hry s hudbou a tancom, ktorý bol na konci 19. storočia mimoriadne populárny v maďarskom divadelnom prostredí. Hra *A falu rossza* (Vyvrhel dediny) z roku 1874 dramatika Edeho Tótha mala v Budapešti premiéru v roku 1875 a bola natoľko populárna, že ju preložili do viacerých jazykov, čo prispelo k tomu, že výrazne ovplyvnila stereotypné predstavy o obraze maďarského vidieka takmer až do polovice 20. storočia. Tóthova hra uviedla nový typ postavy – vidieckeho zločinca, ktorý zmení svoje správanie, čím nadobudla zjavnú didaktickú funkciu, podanú zábavnou formou.

Ďalší aspekt v téme prezentuje Jana Pátková. Sleduje českú tendenciu zobrazovať a objavovať krásy slovenskej prírody ako niečo exotické. Upozorňuje na fakt, že toto zobrazenie sa v českých cestopisoch menilo súčasne so zmenou česko-slovenských vzťahov. Predstavuje rôzne odtiene zobrazenia krajiny – od ľudového rozprávania Boženy Němcovej cez Karla Kálala obdivujúceho slovenskú prírodu až po mystické rozprávania Josefa Váchala po roku

1918, ktorý sa kriticky stavia k stereotypným obrazom slovenskej prírody a života v nej, napríklad pastierov, vnímajúceho slovo exotický vo význame primitívny alebo zaostalý.

Sekcia zameraná na literatúru 20. storočia ukazuje ďalšie rozvíjanie tradičnej opozície dedina – mesto a vyostrovanie protikladu tradičné – moderné. V skúmaných dielach sa častejšie objavuje motív návratu na dedinu a dôležitý je tiež motív vojny a jej dosahu na dedinský svet. Karol Csiba sleduje slovenskú reflexiu kultúrno-literárnych obrazov a reprezentácií vidieka (na príklade tvorby Boženy Slančíkovej-Timravy, Jozefa Cigera-Hronského a Mila Urbana) v kultúrnej publicistike dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia. Prináša aj reakciu M. Urbana na dobovú kritiku a jeho označenie súvekých slovenských autorov za dedinčanov, ktorí si nevedia nájsť miesto v meste, ktoré ostáva pre nich nové a nepoznané, a preto sa vracajú späť na dedinu. Tvorby M. Urbana sa týka aj príspevok Sarolty Krisztiny Tóthpálovej, ktorá sa zaoberá románom maďarského spisovateľa Dezső Szabóa *Az elsodort falu* (Odplavená dedina; román vyšiel v slovenčine pod názvom *Mizina* v troch zväzkoch v preklade a s úvodom Valentína Beniaka v roku 1949) a Urbanovým románom *Živý bič* z roku 1927. Analyzuje vzťah medzi nimi, sleduje, do akej miery bol M. Urban ovplyvnený maďarským románom, zaoberá sa pomerom dediny a mesta a rovnako aj protikladom naše verzum cudzie, ukazuje dedinský svet poznačený prvou svetovou vojnou.

Iný regionálny aspekt predstavil vo svojej štúdii Zdeněk Smolka, sústreďujúci sa na prostredie Moravsko-sliezskych Beskyd a zobrazenie života v nich prostredníctvom žánru idyly. Sleduje premeny, ktoré sa od konca 19. storočia udiali v danom žánri aj v sledovanom prostredí, od náboženských predstáv cez realistické tendencie, takmer výsmešné vyobrazenie roľníka ako zúfalej, zničenej bytosti, až po načrtnutie lepšej budúcnosti v štyridsiatych rokoch 20. storočia.

Návrat na dedinu je témou príspevku Michala Habaja, ktorý analyzuje slovenskú po-

éziu tridsiatych rokov 20. storočia, konkrétne tvorbu Jána Smreka, Jána Poničana, Laca Novomeského, Emila Boleslava Lukáča a Jána Kostru. Zachytáva jemné odtienky vnímania dediny pri návrate: od Smrekovej dichotómie mesto – dedina, kde dedina predstavuje morálne čisté miesto, cez Poničanov stret tradícií a moderných atribútov doby, podobné porovnanie eviduje aj u L. Novomeského. U E. B. Lukáča opäť upozorňuje na rozdiel mesto – dedina, no všíma si iné aspekty, než aké sa dajú pozorovať u J. Smreka. Analýzu končí tvorbou J. Kostru, v tvorbe ktorého je evidentný návrat subjektu do rodnej dediny z cudzieho sveta.

Lukáš Holeček sleduje premeny v línii zobrazenia vidieckej krajiny a života na dedine v českej próze v rokoch 1935 – 1946 (Jan Čep, František Křelina, Václav Prokůpek, Bedřich Svatoš, Karel Dvořáček, Oskar Mališ), poznačenej politickým a ideologickým tlakom. Príznacným sa stáva aspekt modernizácie – objavenie sa nových strojov a techniky, ktoré obyvateľom vidieka výrazne uľahčili prácu. Českej poézii v období protektorátu sa venuje Iva Málková, poukazujúce (okrem iného) na silný kresťanský aspekt viacerých diel, či na to, že návrat domov, do tradičného prostredia dediny, vie upokojiť zmysly (Jan Pilař, Jan Čarek, František Branislav, Zdeněk Řezníček), alebo priniesť spomienky (František Hrubín, Vítězslav Nezval, Jaroslav Kolman Cassius). V analyzovanej poézii sú však prítomné aj odozvy dobovej spoločenskej situácie poznačenej vojnou (Bohuslav Reynek).

Opozíciu tradičné – moderné zachytáva aj stať Aleksandry E. Banotovej. Analyzuje román s autobiografickými črtami Marie Wardasovej *Maryška ze Šlajska* (1937), zachytávajúci primárne moderný proces emancipácie vidieckeho dievčaťa, ktoré sa rozhodne stať sa pilotkou a vzdelávať sa. Autorka reflektuje spôsob, ako vstupoval tento spoločenský posun do života obyčajných sedliakov.

Blok príspevkov o súčasnej literatúre ukazuje literárne tendencie zamerané na uchovanie kultúrnych a tradičných hodnôt. Otvára ju kapitola Zoltána Németha, ktorý upozorňuje

na jazykový fenomén vidieka, na jeho „podradnosť“ spisovnému prehovoru. Na úvod teoreticky približuje motív vidieka v literatúre a prichádza k záveru, že obvykle sú to obyvatelia mestského prostredia, kto o dedine rozpráva. Táto problematika priamo odkazuje na prvé príspevky zborníka venujúce sa staršej literatúre. Dotýka sa aj opozície dedina – mesto, stále prítomnej aj v súčasnej literatúre. Upozorňuje napríklad na horizontálne a vertikálne porovnanie dvoch priestorov či porovnanie na základe aktivity – pasívna dedina a aktívne mesto.

Radoslav Passia zachytáva situáciu v súčasnej slovenskej próze s metodologickým východiskom v koncepcii geopoetiky. Recipuje trend zobrazovania ľudových motívov, ktorý dominuje predovšetkým u mladšej generácie, a upozorňuje aj na prechod od románovej fikcie k dokumentárnym žánrom, čo sa týka nielen geografických poznatkov, ale aj jazykových a etnických aspektov.

Karolina Pospiszil-Hofmaňska sa venuje próze Horného Sliezka po roku 2000. Opiera sa o motívy tradičného životného štýlu na vidieku. Tvorbu analyzovaných autorov definuje ako mikroliteratúru, v ktorej do popredia stavia sociálne potreby s cieľom zachovať kultúrnu komunitu, jazyk a tradície (prostredníctvom motívu obrábania zeme, ťažkej práce, udalostí na dedine – tradičná dedinská zabíjačka, či prostredníctvom jazykových atribútov – lokálnych názvov a názvov častí tradičného oblečenia). Tomasz Gešina sa zaoberá dielom poľského prozaika Jerzyho Pilcha, ktorý vo svojej tvorbe zobrazuje oblasť Wisły, pomenovanej ako Granatowe Góry a Sigła, vytvára teda literárnu topografiu oblasti, ktorá je síce vykonštruovaná, no vznikla na základe reálne existujúceho prostredia.

Posledná časť zborníka je venovaná environmentálnej perspektíve v literatúre. Anna Vargová si vybrala dvoch maďarských autorov (Gyula Illyés, Ervin Lázár), ktorých tvorba sa tematicky viaže k prostrediu maďarskej pustý, k jej faune a flóre. Obaja autori v puste prežili detstvo, no zobrazujú aj zánik a likvidáciu týchto oblastí.

Publikácia o obraze vidieka v štyroch stredoeurópskych literatúrach ukazuje, že výskum danej témy má v každej národnej literárnej historiografii istú tradíciu, a zároveň, že literárne reprezentácie vidieka spájajú viaceré spoločné črty. J. Malura, druhý editor zborníka, preto v závere priamo pomenováva prepojenia a styčné plochy medzi jednotlivými textami. Ako kľúčové uvádza nasledovné prvky: chápanie vidieka ako prírodnej krajiny a naopak, vnímanie vidieka cez sociálnu kategóriu dediny; žáner idyly, žáner cestopisu, reflexie v dobovej tlači; tvorba s nacionálnym aspektom; idealizá-

cia krajiny obyvateľmi miest a naopak, tvorba určená pre vidiecke vrstvy; dichotómia dedina – mesto; motív pastierstva; aspekt jazyka; regionalizmus. Napokon sa dotýka aj prvkov ako postavenie žien a environmentálna perspektíva v tvorbe súčasných autorov. Aj vzhľadom na to je zborník dobrou pomôckou pre získanie širšieho prehľadu v danej problematike. Jeho prínosom je, že rozširuje výskumné pole k stredoeurópskej perspektíve a poskytuje priestor na vzájomné porovnanie stvárňovania vidieckej krajiny v stredoeurópskych súvislostiach.

Mgr. Romana Kališová
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Romana.Kalisova@savba.sk

POKYNY PRE AUTOROV

Pre zabezpečenie plynulosti redakčných prác prosíme prispievateľov o dodržanie nasledovných zásad pri príprave rukopisov:

Text

Vedecký plurál používať iba v prípade, ak má štúdiá dvoch a viacerých autorov.

V prípade individuálneho autorstva vedecký plurál nepoužívať.

Používanie kurzívy: názvy umeleckých diel (ako celkov – kniha, zbierka), názvy kníh a časopisov, názvy jednotlivých básní alebo poviedok. Citáty z umeleckých textov, archívnych prameňov a odbornej literatúry uvádzať obyčajným písmom.

Citáty z umeleckých textov: uviesť úvodzovkami, v rozsahu do piatich riadkov v rámci textu, dlhší citát vyčleniť do samostatného odseku.

Poznámky pod čiarou: vecné, dopĺňajú, resp. rozširujú hlavný text, rozsah primeraný výkladu.

Mená osôb: meno osoby pri prvom použití uviesť v úplnosti (Oskár Čepan), v ďalšom texte použiť iniciálu osobného mena a priezvisko (O. Čepan).

Skratky: nepoužívať v nadpisoch, podľa možnosti rozpisovať, v prípade opakovaného použitia pri prvom výskyte riadne vysvetliť.

Písanie číselníkov: v číselnej podobe iba roky, storočia, čísla strán. Ostatné rozpisovať (v roku 1987; v päťdesiatych rokoch 19. storočia, druhé vydanie autorovej tretej zbierky, na strane 15).

Obrázky a tabuľky

Obrázkové prílohy rukopisu prosíme dodať v osobitnom súbore vo formáte TIF alebo JPG (čiernobiele obrazové prílohy v rozlíšení 300 dpi; farebné obrazové prílohy v rozlíšení 1200 dpi). Obrázky budú publikované v čiernobielej verzii. Popis k obrázkom a tabuľkám umiestniť do samostatného súboru. Autorské a reprodukčné práva zabezpečuje autor.

Odvzdanie rukopisov

Rukopisy v súlade s redakčnou normou časopisu prosíme zasielať prostredníctvom redakčného systému <https://journals.savba.sk/index.php/slpj/information/authors>